

**ZEYNEP
KOT TAN**

Dispozitif nedir?

“Dispozitif” sözcüğü Michel Foucault düşüncesinde kilit bir rol oynar. Foucault sözcük için bir tanım önermez, fakat sözcüğü farklı metinlerde farklı anlamları karşılayacak şekilde kullanır; bir yerde farklı önermeleri, düsturları, kurumları, yasaları ve mimari yapıları kapsayan bütün, başka bir yerde insan tepkilerinin takip ettiği güzergah, başka bir yerde iktidar ilişkilerinin arkasındaki motivasyon veya strateji... Bu farklı kullanımların soy kütüğünü çıkararak Agamben, sözcüğün “farklı anlamlar arasında örülen ağ” olduğunu yazar. Sözcüğe böyle bakınca, onu artık tarihin farklı kesitlerinde farklı anlam alanı, her alışıta bir öncekini bırakan bir ses öbeği olarak tahayyül edemeyiz. Sözcük bir noktadan başka bir noktaya geçerken kendisini inşa eder; bu inşada kullandığı hiçbir parçayı atmaz. Ve böyle olunca sözlüklerin, sözcüklerin farklı anlamlarını sıralamak suretiyle önerdiği anlam hiyerarşisine de itibar edemeyiz. Dalların hepsi önemlidir; hepsi ağacın hem parçası, hem kendisidir. Peki, bu ağacı nasıl tanıyacağız? Çok anlamlılığı doğuran dinamiğin doğru bilimi nedir?

Yirminci yüzyılda, önceki felsefelerin tali konularından biri olan çok anlamlılık, özellikle post yapısalcı düşünürlerle beraber tekrar gündeme geldi. Genel kabul ise şuydu: “Anlam kendini sürekli erteler.” Yahut başka şekilde ifadesiyle, “okuma sonsuz metaforudur.” Anlam hakikaten durmuyor, sözcükler sürekli konuşuyor olabilir. Diğer taraftan dili konuşabilmek, “anladım” veya “anlatabildim” diyebilmek için

sözcüğü bir yerde durdurmak zorunda kalırız. Ses, anlama bir noktada mecburen sabitlet. Aynı şekilde, bir sözcüğün anlamı hakkında en azından dönemselsel bir genel kabul olmak zorundadır ki, iletişim mümkün olsun. Sözcük, tüm anlamlarını aralarında bir hiyerarşi gözetmeksizin taşıırken, tarihin belli bir kesitinde, belirli bir anlamıyla öne çıkar. Heidegger’e göre doğru anlam, ne sözlüğün önerdiği, ne de dilbilimcilerin mutabık kaldığıdır. Doğru anlamı kimin öne çıkardığını ararken, sözlük yazarları ve dilbilimciler kümesini hariçte bıraktıktan sonra, anlamın toplumsal uzlaşısı yoluyla teşekkül ettiği kanaatine belki ulaşabiliriz. Fakat Heidegger bunu da kabul etmeyecektir.

“Dil dildir ve başka bir şey değildir” önermesi, dili kendisine irca edebileceğimiz tüm kökenleri (tarih, toplum, bilimsel otorite) peşinen reddeder. Burada aslında reddedilen özne eksensel dil izahlarıdır. Bu izahların ilk sistematik örneği literatüre, harfleri seslerin, sesleri düşüncelerin, düşünceleri ise harici nesnelere sembolü farz eden Aristo tarafından eklenmiştir. “Semantik üçgen” olarak bilinen bu görüşe göre, dil insanda başlayıp, insanda biten bir etkinliktir: Aklımızdan geçeni sorunsuzca sözcüklere döker, istediğimiz mesajı iletiriz. Vurgulamak istediğimiz anlamı vurgular, gizlemek istediğimizi gizleriz. Dil, ona ihtiyaç duyduğumuz her anda bizi bekliyor olur. Çağırduğumuzda gelir, gönderdiğimizde gider. Bunlar doğrudur da. Ancak her zaman değil. Dolayısıyla dilin

Dalların hepsi önemlidir; hepsi ağacın hem parçası, hem kendisidir.

mahiyetini kuşatmaz. Dilin bizi aşan gücünü, korkup, heyecana kapılıp doğru sözcüğü bulamadığımızda, dilimiz sürçtüğünde, yanlış anladığımız veya yanlış anlaşıldığımızda hissederiz. Bazen çok şey anlatmak isteriz, fakat nutkumuz tutulur; dil bizden kaçır. O zaman emin oluruz: Dil salt insan konuşması değildir; dilin özü bizim dışımızda bulunur. Hatta Heidegger'e göre dil bizden önce vardır; konuşmamız dili doğuramaz, takip eder. İnsan sükutunun ve sözünün kaynağı bu takiptir. İnsan konuştuğunda da konuşan aslında dildir.

Heidegger'in dil konusunda serrettiği bu görüşler bir taraftan bize farklı bir etimoloji imkânı açarken, diğer taraftan bu imkânın Heidegger tarafından kullanılmasından neşet eder. "Logos" kavramının *Varlık ve Zaman* eserinde takdim edilen etimolojik analizi, Aristo'dan bu yana cari olan özne eksenli dil kuramlarına şöyle muhalefet eder: *Logos*, felsefe tarihçileri tarafından akıl, yargı, kavram veya tanım kelimeleriyle karşılanırken, tüm bu karşılıklar asli anlamı, bir zamanlar halk için aydınlatıcı olan anlamı örter. *Logos* aslında, beyan yani 'bir şeyi ayan kılma'dır. Bu ise sesli olabileceği gibi, sessiz de olabilir. Dolayısıyla insan konuşmasını önceleyen bir an / mekân söz konusudur. Heidegger'in dil dediği, her ikisini de kapsar. Dil insan konuşması yoluyla varolanlara ışık tutarak, onları tebyin eder. Bir şey için "vardır" diyebilmek için onun daha önce bir sözcükle karşılanmış olması gerekir. Ve ancak bir şey kendisine "vardır" demek suretiyle

varlık kazanır. Alexandre Kojève'nin, insan olmasa varlığın dilsiz olduğunu, varolacağını fakat hakiki olmayacağını söylemesi bu yüzdendir. Varolanlara varlığını bahşeden dildir, dil varlığın evidir.

Dispozitif sözcüğünü bu ontolojik zemine taşıdığımızda ilk söylememiz gereken ağı Foucault'un örmediği olur. Foucault sözcüğü kullandığında, bir anlama niyet etmez; sesi anlama da o bitişirmez. Yaptığı, varlığın sesine cevap vermektir. Fakat varlık bu cevaptan da çekilir. Varlığın kendisini ıstarak gizlemesi olarak dil, bir kelimeye ulaştığında çok anlamlılığı doğurur. Örneğin dispozitif

Agamben'in saydığı anlamları içerirken, verili bir zamanda ancak bir anlam doğrudur: varlığın dikte ettiği anlam. Ağ örülürken sözcüğün temas ettiği son anlam, doğru anlamdır. Ne zaman Foucault "hah işte dispozitif budur" dese, dispozitif odur. Fakat öte yandan, bu turnak içindeki cümlenin bidayeti de, nihayeti de kendisidir. Kelime kendisinden çıkıp, yine kendisine döner. Düşünürlerin, düşüncelerinin anahtar kavramlarını tanımlamadan bırakması da bu yüzden olabilir. Novalis'in de dediği gibi dil yalnızca kendisi ile konuşur. Eğer öyle ise, bir sözcüğü tanımlamadan öylece bırakmak, onda çınlayan varlığı ıstimenin tek yoludur. ❏